

Відгук

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора кафедри фінансів,
банківської справи, страхування та електронних платіжних систем
ЗВО «Подільський державний університет» Лаврука Віталій Валерійовича
на дисертацію Никоненко Оксани Анатоліївни
на тему: «Організаційно-економічні засади формування системи
продовольчої безпеки України в умовах глобалізації» подану на здобуття
ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»**

1. Актуальність обраної теми дослідження.

Забезпечення продовольчої безпеки є одним із ключових пріоритетів державної політики будь-якої країни, оскільки безпосередньо пов'язана з національною безпекою, соціальною стабільністю, економічною стійкістю та добробутом населення. Для України, яка має значний аграрний потенціал, проблема продовольчої безпеки набуває особливого значення в умовах глобалізаційних трансформацій, збройного конфлікту, зміни кліматичних умов та інтеграції до світових і європейських ринків.

Глобалізація створює як нові можливості для розвитку аграрного сектору – зокрема, доступ до інновацій, ринків збуту та міжнародних стандартів, – так і низку серйозних викликів. Серед них: зростаюча залежність від імпорту ресурсів, вразливість до цінових коливань на світових ринках, порушення ланцюгів постачання продовольства, а також геополітична нестабільність, яка посилює ризики продовольчих криз. Особливо загрозливою є ситуація в умовах повномасштабної війни, що призвела до руйнування інфраструктури, втрати виробничих потужностей, порушення логістики та зниження доступності харчових продуктів для окремих категорій населення.

Водночас сучасна система продовольчої безпеки України є фрагментованою, недостатньо інтегрованою, а механізми її державного регулювання – розрізненими й не завжди ефективними. Наявні підходи часто не відповідають викликам часу, не враховують новітніх ризиків, потреб споживачів,

регіональної специфіки та потенціалу локальних громад. Особливої уваги потребує організаційно-економічний механізм, здатний поєднати ринкові інструменти, державну політику та інституційну підтримку в стратегію, що забезпечить стабільність та адаптивність продовольчої системи.

Необхідність побудови цілісної, стійкої, інституційно забезпеченої моделі продовольчої безпеки, адаптованої до умов глобалізації та внутрішньої трансформації країни, обумовлює актуальність проведення комплексного дослідження організаційно-економічних засад її формування. Особливої значущості набуває розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики, залучення інвестицій, підтримки аграрного виробництва та забезпечення рівного доступу населення до якісних і безпечних продуктів харчування.

Таким чином, обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною як з наукової, так і з прикладної точки зору, оскільки вона спрямована на вирішення одного з ключових завдань економічного розвитку України – формування ефективної системи продовольчої безпеки в умовах динамічних глобальних змін.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження є частиною плану науково-дослідної роботи Білоцерківського національного аграрного університету та виконується в межах науково-дослідної теми: «Формування системи продовольчого забезпечення населення в контексті повоєнного відродження економіки України» (державний реєстраційний номер 0123U104509). У межах цієї теми було здійснено оцінювання стану забезпечення населення основними харчовими продуктами в умовах дії воєнного стану.

Дисертаційне дослідження узгоджується з національними стратегічними пріоритетами України у сфері сталого розвитку, що надає йому прикладної орієнтації та високої суспільної значущості. У роботі акцентовано увагу на необхідності збалансованого поєднання економічних, соціальних та екологічних аспектів у формуванні системи продовольчої безпеки. Це підкреслює її практичну

цінність для реалізації державної політики в умовах глобальних викликів та сприяє відновленню і зміцненню національної економіки.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, методичні підходи, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, мають належний рівень наукової обґрунтованості, внутрішньої логіки та відповідають меті й завданням роботи. Авторка здійснено глибокий, багатоплановий аналіз наукових джерел, що охоплює класичні та сучасні напрацювання провідних вітчизняних і зарубіжних учених у сфері економіки, продовольчої безпеки, глобалізаційних процесів та інституційного регулювання. Теоретичні положення дисертації послідовно поєднуються з емпіричним матеріалом, що забезпечує комплексність дослідження. У процесі розв'язання поставлених завдань авторка застосувала низку сучасних методів наукового пізнання — порівняльного аналізу, системного підходу, економіко-статистичного аналізу, факторного моделювання, що підвищує наукову цінність та прикладну спрямованість отриманих результатів.

У першому розділі уточнено понятійно-категоріальний апарат продовольчої безпеки, проаналізовано еволюцію наукових підходів до її сутності, структури та функцій. Систематизовано міжнародні моделі забезпечення продовольчої безпеки та визначено їхню релевантність для України. Визначено вплив глобалізаційних чинників і загроз на агропродовольчі системи та обґрунтовано роль державного регулювання й інституційного середовища у формуванні ефективної системи продовольчої безпеки.

У другому розділі проведено всебічний аналіз стану продовольчої безпеки України на основі оцінки ключових показників: обсягів виробництва, споживання, експорту, імпорту продовольства, доступності харчових продуктів. Розглянуто роль особистих селянських господарств, малих виробників та корпоративного сектору. Проаналізовано регіональні диспропорції та вплив воєнного стану на продовольче забезпечення. Обґрунтовано потребу модернізації державної політики з урахуванням соціально вразливих груп населення.

У третьому розділі розроблено авторську модель управління продовольчою безпекою, що інтегрує взаємозв'язки між виробниками, державними інституціями, механізмами підтримки та споживачами. Запропоновано Програму адаптації аграрного бізнесу до кліматичних змін і створення системи моніторингу продовольчої безпеки на регіональному рівні. Обґрунтовано напрями вдосконалення державної політики, зокрема щодо підтримки місцевих виробників у публічних закупівлях, та здійснено прогностичні розрахунки обсягів стратегічно важливої продукції.

Таким чином, наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні О.А. Никоненко відзначаються належним рівнем аргументованості та наукової оригінальності. Зокрема, отримані результати репрезентують новизну дослідження, яка розкривається через такі ключові положення:

- запропоновано теоретичну модель функціонування системи продовольчої безпеки держави, яка включає визначення основних складових — мети й завдань, суб'єктів, об'єктів, інструментів реалізації та алгоритму взаємодії між ними. Їх змістове наповнення та структурні зв'язки забезпечують комплексну дію механізмів продовольчої безпеки як на макро-, так і на мікрорівнях національної агропродовольчої системи;
- обґрунтовано складові інформаційно-аналітичної системи моніторингу продовольчої безпеки, які базуються на законодавчо закріплених індикаторах, адаптованих до міжнародних норм, передбачають систематизацію джерел статистичних і аналітичних даних та застосування інструментів стратегічного планування. Такий підхід забезпечує комплексну кількісну оцінку поточної ситуації, дозволяє виявити потенційні ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення з метою гарантування продовольчої безпеки населення України;
- сформульовано концепцію інституційного забезпечення продовольчої безпеки держави, яка ґрунтується на створенні територіальних центрів продовольчого забезпечення на рівні об'єднаних територіальних громад.

Основною метою таких центрів є підвищення рівня самозабезпечення населення продуктами харчування шляхом стимулювання розвитку формальної та неформальної сільськогосподарської кооперації. Ці кооперативні об'єднання мають стати організаційною основою для ефективного виробництва, переробки та розподілу аграрної продукції в межах громад;

- запропоновано удосконалити підходи до механізмів державної підтримки продовольчої безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Вони передбачають забезпечення населення продуктами харчування в необхідних обсягах та за доступними цінами, з акцентом на продукцію національного виробництва. Окрему увагу приділено створенню системи продовольчого забезпечення для внутрішньо переміщених осіб, а також стимулюванню самозабезпечення населення на рівні територіальних громад шляхом підтримки розвитку особистих селянських господарств;

- сформовано комплексні пропозиції щодо розроблення стратегії продовольчої безпеки України, який базується на інвестиційно-інтеграційному підході. До ключових напрямів віднесено: активізацію виробництва яловичини шляхом відродження м'ясного тваринництва в рамках державно-приватної взаємодії; реалізацію цільової «Програми адаптації аграрного сектору до змін клімату» з метою зміцнення кліматичної та економічної витривалості виробників; а також законодавче закріплення пріоритетного доступу місцевих сільгоспвиробників до системи державного харчового забезпечення шляхом коригування норм Закону України «Про публічні закупівлі». Запропонована стратегія передбачає впровадження новітніх підходів до продовольчої політики та формування сучасної системи адресної підтримки населення в умовах зростаючих викликів.

4. Практичне значення отриманих результатів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у формуванні цілісного комплексу організаційно-економічних заходів, спрямованих на стимулювання розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізаційних викликів. Розроблені авторкою підходи

щодо формування місцевих продовольчих резервів були розглянуті та враховані під час засідання Іллінецької територіальної громади (протокол № 08/02-21 від 24.02.2025 р.). Методичні розробки з оцінювання стану продовольчої безпеки знайшли практичне застосування у діяльності консалтингової компанії «Украгроконсалт» (лист № 29/2/25 від 17.02.2025 р.). Крім того, основні результати дослідження інтегровані в освітній процес Білоцерківського національного аграрного університету та використовуються при викладанні дисциплін «Концептуальні засади сталого розвитку», «Стратегія сталого розвитку» й «Мікро- та макроекономіка» (довідка № 01-12/54 від 25.02.2025 р.).

Практичне значення дисертаційної роботи Никоненко Оксани Анатоліївни підтверджується також опублікованими науковими працями у фахових виданнях України, у науковому виданні іноземних країн та виданні, включеному в міжнародну наукометричну базу даних Scopus, а також апробацією наукового дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, у якому представлено авторське бачення вирішення актуального наукового завдання, що стосується модернізації аграрного виробництва. Усі наукові результати, висновки та рекомендації, викладені в роботі, є результатом особистих досліджень автора. У наукових публікаціях, підготовлених у співавторстві, використано виключно ті матеріали, які є результатом індивідуального внеску здобувача, про що чітко вказано у списку публікацій.

Робота є наслідком самостійної дослідницької діяльності авторки, яка розробила основні наукові положення, сформулював практичні рекомендації та обґрунтував висновки. Із наукових праць, написаних у співавторстві, запозичено лише ті елементи, що були безпосередньо створені здобувачкою. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено в 6 статтях у фахових наукових виданнях, 1 статті у періодичному науковому виданні, проіндексовано у

базі даних Scopus, 1 публікація у науковому виданні іноземних країн, а також 4 публікацій, підготовлених на основі доповідей на наукових конференціях.

6. Структура, стиль та мова дисертаційної роботи.

Дисертація включає вступ, три основні розділи, висновки та список використаних джерел, що налічує 139 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 297 сторінок. У тексті представлено 48 таблиць і 25 графічних ілюстрацій. За змістовним наповненням, обсягом, логічною структурою викладення результатів і відповідністю формальним критеріям, дисертаційна робота повністю відповідає вимогам, визначеним Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами).

7. Відповідність дисертації спеціальності і вимогам, що висуваються до дисертацій, які подано на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертаційна робота Никоненко Оксани Анатоліївни за своїм науковим змістом, постановкою мети, формулюванням завдань, отриманими результатами, науковими висновками та новизною повною мірою відповідає спеціальності 051 «Економіка». Дослідження виконано у формі спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці, що має наукову цінність, методичну обґрунтованість та практичну значущість. У дисертації представлені нові теоретичні положення, підходи та аналітичні моделі, які поглиблюють розуміння організаційно-економічних аспектів формування системи продовольчої безпеки в умовах глобалізаційних викликів.

Авторка самостійно виконала весь комплекс дослідницьких процедур: від аналізу наукових джерел до розробки та апробації власних методичних підходів, що свідчить про високий рівень сформованості її наукової компетентності. Представлена праця є вагомим внеском у наукову галузь 05 «Соціальні та поведінкові науки», зокрема в частині сучасної економічної науки, присвяченої питанням сталого розвитку, продовольчої політики та аграрної економіки.

Зміст, структура та оформлення дисертації відповідають вимогам чинного нормативного забезпечення, зокрема Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від

12 січня 2022 року (із змінами), що дає підстави вважати роботу завершеним науковим дослідженням, результати якого можуть бути впроваджені як у практичну діяльність, так і в подальші наукові пошуки.

8. Дотримання академічної доброчесності.

У дисертаційній роботі не виявлено жодних порушень академічної доброчесності, що підтверджує високий рівень наукової етики здобувачки. Авторка дотримується принципів добросовісності, об'єктивності та відповідальності при викладенні результатів дослідження, що виявляється у належному цитуванні використаних джерел, посиланнях на ідеї, методики та напрацювання інших дослідників, а також у вказанні достовірних даних щодо отриманих результатів і застосованих методів аналізу. Робота містить прозоре обґрунтування кожного етапу дослідження, а використані джерела наукової, аналітичної та статистичної інформації ретельно систематизовані. Усі положення, гіпотези та висновки ґрунтуються на власних розробках автора, що забезпечує високий рівень академічної доброчесності дослідження в цілому.

9. Дискусійні питання та основні зауваження.

Незважаючи на загалом схвальну оцінку дисертаційної роботи, варто звернути увагу на низку положень, які викликають дискусію, а також на окремі зауваження, що потребують уточнення чи подальшого опрацювання.

1. У підрозділі 1.1 слушно порушується питання інституційного забезпечення продовольчої безпеки, проте аспект взаємодії формальних і неформальних інституцій розкрито недостатньо ґрунтовно. Зокрема, доцільно було б більш детально проаналізувати, як правові норми, державні структури та офіційні механізми управління взаємодіють із локальними ініціативами, громадськими об'єднаннями, кооперативами та традиційними практиками самоорганізації на місцях. Посилення уваги до цієї взаємодії дозволило б краще обґрунтувати шляхи формування стійкої, адаптивної та інклюзивної системи продовольчої безпеки, зокрема в умовах кризових викликів.

2. У підрозділі 1.3 обґрунтовано використано підходи FAO, GFSI та Codex Alimentarius до моніторингу продовольчої безпеки, однак їх порівняння з

національною системою контролю в Україні залишилося поверховим. Було б доцільно провести глибший аналіз відповідності вітчизняних механізмів міжнародним стандартам, враховуючи специфічні умови воєнного стану та повоєнного відновлення, що вимагають особливої гнучкості та адаптивності інституцій. Такий підхід дозволив би краще окреслити прогалини у системі продовольчого моніторингу України та сформулювати практичні рекомендації щодо її гармонізації з міжнародними вимогами.

3. У підрозділах 2.1 та 2.2. акцент зроблено переважно на загальнодержавному рівні оцінки продовольчої безпеки, тоді як регіональний вимір залишився поза належною увагою. Урахування особливостей окремих областей, зокрема відмінностей в аграрному потенціалі, щільності населення, доступності логістичних маршрутів та інтенсивності воєнного впливу, надало б дослідженню більшої глибини та практичної цінності. Детальний аналіз ситуації в регіонах, які найбільше постраждали від бойових дій або мають обмежені ресурси для забезпечення харчової самодостатності, сприяв би виявленню пріоритетних територій для цільової державної підтримки. Включення регіонального аспекту дозволило б розробити більш ефективні організаційно-економічні механізми управління продовольчою безпекою на місцевому рівні.

4 У підрозділі 2.2 автор акцентує увагу на загальному рівні продовольчої безпеки населення, однак недостатньо розкриває її специфіку в розрізі статеві-вікових груп. Залишається поза аналізом ситуація із забезпеченням продуктами харчування найбільш уразливих верств — дітей, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та мешканців деокупованих територій, які особливо страждають у періоди соціально-економічних та воєнних потрясінь. Відсутність такої деталізації обмежує об'єктивність оцінки безпекового стану і може спричинити неефективне планування державної підтримки та розподілу ресурсів.

5. У підрозділі 3.1 авторкою порушено надзвичайно важливе питання кліматичної адаптації аграрного сектору, що є особливо актуальним у контексті зростання кліматичних ризиків для продовольчої безпеки. Однак запропонована програма не містить чіткого структурування за регіональними особливостями,

агровиробничими зонами, окремими галузями сільського господарства та категоріями виробників, що ускладнює її практичне впровадження. Доцільно було б також доповнити програму оцінкою потенційних економічних ефектів її реалізації, наприклад, у вигляді підвищення продуктивності, зменшення втрат урожаю чи зростання доходів виробників. Важливою залишається й конкретизація інструментів інтеграції цієї програми в національну аграрну політику, а також визначення можливих джерел фінансування, зокрема державних коштів, міжнародних кліматичних фондів чи механізмів державно-приватного партнерства.

6. У підрозділі 3.2 авторка обґрунтовано підкреслює значущість створення центрів продовольчого забезпечення як стратегічного елементу зміцнення продовольчої безпеки територіальних громад, особливо в умовах війни та періоду відновлення. Водночас у дисертації недостатньо конкретизовано механізми організації таких центрів – зокрема, не подано чіткої функціональної моделі, не визначено правовий статус цих утворень, а також не описано порядок взаємодії з органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими інституціями. Крім того, доцільно було б розкрити потенційні джерела фінансування (зокрема, державні, місцеві бюджети, донорські програми), логістику постачання продукції та інструменти ефективної співпраці з місцевими агровиробниками, фермерськими об'єднаннями й домогосподарствами.

Викладені зауваження та окремі недоліки дисертаційної роботи не знижують її загального наукового рівня та не ставлять під сумнів значущість отриманих результатів. Навпаки, вони можуть стати основою для конструктивної наукової дискусії під час захисту та подальшого вдосконалення дослідження. Загалом, робота заслуговує на позитивну оцінку, оскільки відповідає вимогам до дисертаційних досліджень за змістом, методологією, структурою та науковою новизною.

10. Загальний висновок.

Дисертаційна робота Никоненко Оксани Анатоліївни на тему: «Організаційно-економічні засади формування системи продовольчої безпеки

України в умовах глобалізації» є завершеним науковим дослідженням, що відзначається високим рівнем теоретичної та прикладної значущості. Мета дослідження реалізована в повному обсязі, отримані результати є новими, науково обґрунтованими та доведеними до практичного впровадження.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 051 «Економіка», а поставлені завдання та отримані висновки мають вагомe значення для розвитку економічної науки та практики. Робота повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), а також положенням постанов Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (зі змінами) та від 12 січні 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами). Ураховуючи актуальність теми, наукову новизну, теоретичну цінність і практичну спрямованість дослідження, авторка дисертації Никоненко Оксана Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» в межах галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

професор, доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем
ЗВО «Подільський державний університет»

 Віталій ЛАВРУК

Підпис Лаврука
Членський секретар кафедри
05.08.2025р.

 засвідчую.
О. Кобернюк